

Recensies

Met andere woorden... Onderzoek naar de verzoeningsgedachte in het evangelie van Johannes. Een narratieve analyse.

H.C. Couprie, VU-uitgeverij Amsterdam 2006, 388 blz., €35,00

Dit is een bijzonder boek van een bijzondere schrijver. De achterflap vertelt ons dat hij 29 jaar bij de Koninklijke Marine als zeeofficier diende, vervolgens zijn doctoraal economie haalde, achtereenvolgens voor de ARP en het CDA in de Tweede Kamer kwam, en daarna interim-functies bij de semi-overheid en in de gezondheidszorg bekleedde. In 2000 begon hij met een studie theologie en schreef in 2006 deze dissertatie onder supervisie van Prof. M.C. de Boer van de V.U. Je bent geneigd je af te vragen wat we van deze man nog meer mogen verwachten. Op grond van deze C.V. is het onwaarschijnlijk dat dit boek dorre wetenschappelijke literatuur biedt en die verwachting wordt in het boek ook waar gemaakt. Couprie schrijft helder, vlot, soms een tikje gemeenzaam voor een dissertatie.

De auteur heeft het zich niet gemakkelijk gemaakt. Zijn vraagstelling luidt: 'Speelt de dood van Jezus in het evangelie een rol in de totstandkoming van 'eeuwig leven' en zo ja, ziet Johannes deze dood als een zoendood? Kan 'eeuwig leven' bij Johannes derhalve beschouwd worden als een vorm van verzoend zijn /worden?' (p.20). Hij is namelijk gestuit op het probleem dat het woord 'verzoening' in het vierde evangelie niet voorkomt. Maar zijn vraag luidt: komt de *zaak* daarom ook niet voor? Zijn antwoord is: ja wel, maar 'met andere woorden'.

De opzet van het boek is als volgt: deel 1 biedt de vraagstelling en de methode (zie onder), het recente Johannes-onderzoek en de historische achtergronden ervan, deel 2 ('Crisis') geeft weer hoe in Johannes over de breuk tussen God en mens gesproken wordt, deel 3 ('Leven') geeft een algemene inleiding op de soteriologie van Johannes zonder de verzoeningsas-

pecten te belichten, want deze komen in deel 4 ('Kruis') aan de orde. In dit laatste, belangrijkste deel, worden teksten behandeld als het getuigenis van de Doper over het Lam dat de zonden der wereld wegneemt (1:29,36) en natuurlijk ook het Johanneïsche verhaal over Jezus' lijden en dood. Het lijkt me dat het eigenlijke onderwerp van de verzoening kwantitatief onderbedeeld is, of beter, dat de rest overbedeeld is: op een boek van 383 bladzijden gaan er slechts ruim 80 over de kernvraag van het boek.

Het is duidelijk dat de schrijver in de theologische verwarring van dit moment en tegen de moderne theologische concepten als van Kuitert en Wiersinga in, de eenvoudige gelovige een hart onder de riem heeft willen steken met een boek dat op wetenschappelijke wijze laat zien dat de verzoening door Jezus' offerdood in de Bijbel wezenlijk is, in elk geval in het vierde evangelie. Hij is daarom niet alleen in gesprek met nieuwtestamentici, maar ook met systematische theologen. Dat is loffelijk, maar het lijkt me soms te veel eer, bijvoorbeeld als hij aan Kuitert refereert, die zijn sporen nu niet direct op het gebied van de nieuwtestamentische wetenschap heeft verdiend.

Couprie heeft het zich methodisch wel moeilijk gemaakt. Hij hanteert namelijk in dit boek de narratieve methode. Dat is een moderne benadering die een tekst primair als een literair fenomeen neemt en daarin structuren probeert te ontdekken om aan de hand daarvan op te sporen wat de schrijver tegen de lezer wil zeggen. In de bijbelwetenschappen staat deze methode vaak tegenover de historische, historiserende benadering, die er van uitgaat dat het 'precies allemaal zo gebeurd is' als het in de tekst staat én de historisch-kritische methode die graag achter de tekst kijkt om te zien 'wat er nu werkelijk gebeurd is'. De narratieve benadering vraagt niet zozeer naar de verhouding van vertellen-de tekst en gebeurde geschiedenis, maar wil de tekst zijn werk(ing) laten doen en

probeert via de vorm de inhoud op te sporen. Om het concreet te maken: een *conservative* benadering zal er van uitgaan dat 2 Petrus werkelijk door Petrus is geschreven, de historisch-kritische methode zal bewijzen dat het om een pseudoniem geschrift gaat en de narratieve benadering zegt: hoe vertelt deze schrijver, wie het ook zijn moge, zijn verhaal en wat wil hij daarmee zeggen?

Couprie hanteert de narratieve benadering, maar gaat er tevens van uit dat in het verhaal een betrouwbare weergave van de historische werkelijkheid van Jezus geboden wordt. Dat is niet onproblematisch omdat de narratieve benadering veel vrijheid voor de verteller vraagt: de verteller is almachtig en alwetend, terwijl het historisch betrouwbare verslag veel minder literaire mogelijkheden heeft omdat het aan de feiten gebonden is. Ik heb het idee dat de narratieve benadering bij Couprie vooral als doel heeft om de bronnensplitsing en de literaire gelaagdheid in Johannes te ontcrachten: Johannes is volgens hem een eenheid en is geschreven door 'de geliefde discipel', dus een ooggetuige van Jezus.

De schrijver geeft daarmee een *conservative* benadering. Ik zeg het maar in het Engels omdat er in het Nederlandse equivalent onbedoeld een negatieve lading meekomt. Ik geef een aantal kritische vragen. Als het vierde evangelie een ooggetuigenverslag is, hoe zijn de grote verschillen met de synoptici in verhaallijn en theologie dan te verklaren? Een voorbeeld: in de synoptische evangeliën is het motief van de verzoeking wezenlijk en ik meen dat daar een historisch betrouwbare trek van Jezus naar voren komt: de verleiding om naar de macht te grijpen en het kruis te ontgaan komt hier realistisch naar voren. In Johannes vinden we daar geen spoor van omdat de gedachte dat Jezus verzocht is niet past in zijn doxa-christologie. Verder: is het werkelijk zo dat het vierde evangelie zozeer een literaire eenheid is dat het 'een kleed zonder naad is' (p.124)? In de benadrukking van de continuïteit tussen de historische Jezus en de Johanneïsch-kerugmatische Christus is Couprie niet altijd geloofwaardig.

Bijvoorbeeld in de zin: 'Wat voor reden zou Johannes kunnen hebben het heil in Jezus Christus te proclameren door een serie valse uitspraken te poneren over het leven van een man, die of nooit geleefd heeft of geheel anders dan beschreven' (p.118). Zo simpel ligt het niet. Gesteld dat de evangelist Johannes inderdaad de discipel is en zijn boek in het jaar 90 geschreven heeft, dan moet de schrijver dus tussen de 80 en de 100 jaar zijn geweest.

Moderne historici weten al hoezeer persoonlijke herinneringen in de loop van de jaren vervormd kunnen worden. Als de schrijver niet de discipel is, zoals ik inderdaad meen, geldt dat des te meer: mondelinge overleveringsprocessen en schriftelijke redacties kunnen het hunne er aan bijdragen om onbewust en onbedoeld een behoorlijke mate van discontinuïteit te veroorzaken, in elk geval groter dan Couprie waar wil hebben.

Wat het vierde deel en dus de eigenlijke spits van het boek betreft: Couprie laat hier overtuigend zien dat het thema van de verzoening wel terdege in Johannes voorkomt, onder andere door het verband dat gelegd wordt tussen het moment van Jezus' veroordeling en het paasfeest (Joh.19:13,14). Ondanks mijn kritische noten moet ik zeggen dat de schrijver een boek heeft neergelegd dat leesbaar en lezenswaardig is en waarin ons veel waardevolle exegese van het vierde evangelie wordt geboden.

dr. S. Janse (PKN-predikant te Driebergen en docent NT aan het baptisten seminarium te Bosch en Duin)

The EXPANSION of Evangelicalism. The Age of Wilberforce, More, Chalmers and Finney. *John Wolfe, IVP Leicester 2006, 272 blz., \$23,00*

The DOMINANCE of Evangelicalism. The Age of Spurgeon and Moody. *David W. Bebbington, IVP Leicester 2005, 284 blz., \$25,00*

In het decembernummer van 2004 besprak ik het eerste deel van de serie 'A History of Evangelicalism'. Inmiddels zijn

de delen 3 en 2 ook verschenen. Ik schrijf het in deze volgorde, omdat vreemd genoeg deel 3 eerst verscheen en een jaar later deel 2. Ik las ze dus ook in die volgorde en dat was wel even verwarrend, vooral omdat ik in eerste instantie veronderstelde in deel 2 bezig te zijn, terwijl ik dus deel 3 las. Laat ik me in deze recensie dus maar aan de goede volgorde houden. Na de *RISE* (1730-1790) volgde dus de *EXPANSION* (1790-1840) en vervolgens de *DOMINANCE* (1850-1900). Tussen opkomst en dominantie ligt slechts een ruime eeuw. Hoe het een tot het ander leidde wordt uitvoerig en gedocumenteerd uit de doeken gedaan in Wolffe's *EXPANSION*. Daarbij beperkt hij zich bepaald niet tot alleen theologische en geestelijke factoren. Hij laat juist zien hoe deze verweven zijn met economische, sociale en politieke veranderingen, die evenzeer hun woordje meespreken. Zo waren in de VS bijvoorbeeld de snelle bevolkingsgroei en de toenemende mobiliteit minstens zo'n factor van betekenis als de 'revivals', die tevens weer 'profiteerden' van de bevolkingsgroei en de mobiliteit. De 'revivalists' zelf hielden trouwens zelf al volop rekening met psychische en sociale factoren. Wat dat betreft is er inderdaad niets nieuws onder de zon. Ook toen al volop discussies over 'the jumping, dancing, tumbling, embracing, roaring and raving' bij opwekkingsbijeenkomsten door 'most frantic lunatics' (64). Onder Finney werden *revivals* overigens juist meer beheersbaar en zelfs 'organiseerbaar'. *Revivals*, zo schrijft de presbyteriaan Robert Baird in 1843, 'have become a constituent part of the religious system of our country' (90). Tegelijk geeft Wolffe aan dat de talrijke bekeerlingen lang niet allemaal kerkgangers werden en dat de meeste kerkgroei ook in die periode tot stand kwam 'through the slow but steady recruitment of individuals' (87). Eén van de sterke sociale effecten van de 'revivals' was hun gelijktijdige appèl op zowel zwarten als blanken. Finney was een fel tegenstander van de slavenhandel, die slavenhouders van het avondmaal weerde. Niet voor niets staat de naam van Wilberforce voorop in de ondertitel van

dit boek. Zijn succesvolle strijd tegen de slavernij in het Engelse parlement, gevoerd vanuit zijn diep doorleefde evangelische geloof, wordt uitvoerig beschreven.

Bebbington's *DOMINANCE*-deel begint met een wat uitvoeriger toelichting van zijn al zowel door Noll in deel 1 als door Wolffe in deel 2 genoemde en inmiddels klassiek geworden kwartet aan evangelische kenmerken: *biblicism*, *conversionism*, *activism* en *crucicentrism* (uitvoeriger beschreven in zijn *Evangelicalism in Modern Britain*, London 1989, p. 2-17). Het zijn deze gemeenschappelijke kenmerken die *evangelicals* onderscheiden en samenbinden, terwijl zij tegelijkertijd enorm kunnen verschillen qua theologie, denominatie, sociale status en geografische locatie. Hiervan geeft Bebbington vele voorbeelden. Boeiend is ook wat hij laat zien over de invloed van zowel de Verlichting als de Romantiek op evangelische kerken en gelovigen. De evangelische beweging is geen wereldvreemde sekte die zich slechts van de wereld isoleert en zich tegen haar afzet. Haar 'dominance' slaat niet alleen op een getalsmatige meerderheid, maar vooral ook op het denken en doen van opeenvolgende generaties in de tweede helft van de 19^e eeuw in de angelsaksische wereld en ook al daarbuiten. De groeiende globale eenheid van de evangelische beweging (met name bevorderd door de in 1846 te Londen opgerichte Evangelische Alliantie, beschreven in het slothoofdstuk van deel 2) is een andere opvallende trend (wonder?!) in dit derde deel. Jammer dat je nu al weet dat het volgende deel *DISRUPTION* heet...

drs. Teun van der Leer

De toekomst van het christendom. Van instituut naar beweging. Andries Hoogerwerf, Damon Budel 2007, 180 blz., € 17,90

'Het veelstromenland van de religie vertoont voortdurende verandering. De brede rivieren bewegen zich nog traag of minder traag door oneindig laagland voort. Maar er zijn ook nieuwe stromen

ontstaan.' Met deze openingszin maakt de politicoloog Hoogerwerf meteen duidelijk waar het in zijn boek om gaat. Wat is er aan religie vanuit het verleden en wat kunnen we verwachten voor de toekomst? In korte hoofdstukken beschrijft Hoogerwerf allerlei ontwikkelingen op religieus gebied vanuit een sociaal-wetenschappelijke invalshoek. De kerk als instituut is in verval en heeft zwaar te lijden onder secularisatie en modernisering. Tegelijk ziet hij nieuwe mogelijkheden komen, waarbij hij vooral leunt op een boek van Zygmunt Bauman over vloeibare moderniteit. Hij neemt dan ook de visie van Pete Ward over dat de kerk vloeibaar zal worden, een netwerk geloof met groepen in steeds wisselende samenstelling. Vervolgens schetst Hoogerwerf een aantal dilemma's. Kerken zullen moeten kiezen welke positie ze innemen op de lijn van vrijzinnigheid en orthodoxie. Hij geeft voorbeelden van de verschillende posities en bespreekt de sterke en zwakke kanten daarvan. Hij noemt het tweetal politiek en mystiek ook een dilemma, waarbij hij aangeeft dat Schillebeeckx meent dat het om beide gaat. Robert Webber geeft dat overigens ook aan in zijn boek *Younger Evangelicals*. Een ander spanningsveld is die tussen traditie en vernieuwing. Hij geeft aan dat kerken vanuit hun karakter neigen naar traditionalisme, wat overeenkomt met de mentaliteitsonderzoeken van het marketing bureau Motivaction. Hij schaarft daarbij de evangelische beweging onder de groepen die geen vernieuwing willen, evenals de pinksterbeweging. Zij zijn tegenbeweging in zijn ogen. Overigens ziet hij de pogingen tot vernieuwing zonder resultaat blijven. Hij pleit daarom voor een informele gemeenschap van christenen en wil dat kerk noemen, zonder dat te concretiseren. Zijn hoofdstuk over rationaliteit en mysterie gaat vooral over de moderne en post-moderne tegenstelling en continuïteit tussen die twee zienswijzen. Verder schetst hij de spanning tussen democratie en leiding. Hij ziet de calvinistische kerken als de meest democratische, maar dat geeft vooral zijn onbekendheid met het congregationalisme aan. In zijn uitwerking van

de kerk van de toekomst beschrijft hij een conciliaire gemeenschap waarbij de gemeentevergadering het hoogste woord zou moeten hebben. Daarmee past hij in een rijtje PKN-ers die de facto een congregationalistische kerkvisie hebben (Dingemans, Heitink, Hendriks en nu ook Hoogerwerf).

Tot slot beschrijft Hoogerwerf zijn visie. De kerk moet weer meer beweging worden, minder bureaucratisch en minder instituut. We zijn een minderheid en dat zal nog verder doorzetten. 'Christenen staan in de Nederlandse samenleving voor de noodzaak zichzelf als minderheid te beschouwen, zonder heimwee naar het verleden, toen zij nog een machtige meerderheid vormden.' (p.153) Daarmee zorgt Hoogerwerf voor spanning. De meeste kerkgangers hebben immers wel degelijk heimwee naar het verleden. Dat blijkt uit het lezen van beleidsplannen van kerken, die vooral randkerkelijken en jongeren weer in de kerk willen hebben, zoals vroeger. Hoogerwerf maakt duidelijk dat vroeger een verleden tijd is die niet zal terugkeren in de toekomst. En dus dient de kerk de ont-institutionalisering en individualisering serieus te nemen. De essentie van de kerk, de kern van het geloof moet klein geformuleerd worden, zodat er ruimte komt voor vernieuwing. Geen dogma's meer en regels, zonder dat hij aangeeft wat er dan wel moet gebeuren. In zijn visie hebben we een kerk nodig met een platte organisatie, vermindering van het aantal bestuurlijke regels en een minder strakke handhaving daarvan. Een grotere rol van gemeenteleden en meer democratie. Met hoge verwachtingen begon ik aan dit boek. De grote hausse aan boeken in het angelsaksische taalgebied over post-christendom maakte mij nieuwsgierig naar dit boek. Die verwachtingen zijn maar ten dele uitgekomen. Goede kant van het boek is het overzicht aan posities en opvattingen van sociologen en theologen over de toekomst van het christendom. Nadeel vind ik dat Hoogerwerf een vrij willekeurige keus maakt. Wel Dingemans citeren, maar niet Hendriks. En zo zijn er meerdere voorbeelden aan te geven. Ook goed is het accepteren van de situatie

zoals die nu is. We zijn een minderheid en de kerkelijke instituten zijn traag en dicht-geslibd. Dat valt niet te ontkennen, al doen we dat wel. Tegelijk geeft Hoogerwerf niet aan waar nieuwe initiatieven opkomen. Niets van emerging churches, fresh expressions. Eigenlijk is het hele Engelstalige gebied overgeslagen. Daardoor ontbreekt het Hoogerwerf aan kennis over nieuwe vormen van kerk zijn. Hij geeft ook niet aan hoe de kerk van instituut naar beweging kan komen en dat laat een onbevredigend gevoel achter. Al met al is het een aardige inleiding voor iedereen die na wil denken over de toekomst van de kerk. Wie diepgang wil, die komt in dit boek te kort. Wie de rapporten *Godsdienstige veranderingen in Nederland* van het SCP, *Geloven in het publieke domein* van de WRR en *God in Nederland* van Dekker e.a. heeft gelezen zal weinig nieuws tegenkomen.

drs. Eduard Groen (docent in o.a. Gemeentebouw aan de Hogeschool Windesheim te Zwolle en het baptisten seminarium te Bosch en Duin)

Gospel-centered hermeneutics. Biblical-theological foundations and principles.

Graeme Goldsworthy, Apollos Nottingham 2006, 341 blz., £ 16.99.

'Kan de hermeneutiek gered worden?' De titel van de inleiding maakt duidelijk dat Goldsworthy bezorgd is over ontwikkelingen in de moderne hermeneutiek, die er volgens hem toe leiden dat het evangelie uit het zicht verdwijnt en dat de Bijbel 'gewone' christenen afgenomen dreigt te worden. Voor (evangelische) christenen is de Bijbel het onfeilbare en gezaghebbende Woord van God, aldus Goldsworthy. Dit theologische uitgangspunt betekent dat de Bijbel een duidelijke eenheid bezit, ondanks de enorme verscheidenheid die de Bijbel in allerlei opzichten vertoont. Deze eenheid, die volgens Goldsworthy gelegen is in het evangelie van Jezus Christus, heeft duidelijke implicaties voor de manier waarop de Bijbel gelezen moet worden. 'The gospel is the hermeneutical norm for

the whole of reality' (63).

Het boek is opgebouwd in drie delen.

Deel I gaat in op de vooronderstellingen voor de interpretatie van de Bijbel vanuit evangelisch perspectief. Het tweede deel geeft een beknopt historisch overzicht van belangrijke hermeneutische ontwikkelingen. De nadruk ligt daarbij op het duiden van culturele en filosofische invloeden die haaks staan op het evangelie en die in de loop der eeuwen de interpretatie van de Bijbel in de ogen van Goldsworthy hebben vertroebeld.

Deel III draagt bouwstenen aan voor een hermeneutiek die gecentreerd is rond het evangelie. De relatie tussen de eenheid en de verscheidenheid in de Bijbel werkt Goldsworthy, zoals de ondertitel aangeeft, vooral uit vanuit de bijbelse theologie.

'Biblical theology provides the link between any part of the Bible and its centre in Christ' (312). De visie van Goldsworthy zou je kunnen omschrijven als een evangelische mix van een heilshistorische en een canonieke benadering. Het derde deel sluit af met een origineel hoofdstuk over 'The hermeneutics of Christ', dat bespreekt hoe de persoon en het werk van Christus implicaties hebben voor de hermeneutiek.

Goldsworthy heeft geen gemakkelijke taak op zich genomen. Hij merkt dan ook op in het voorwoord dat hij het boek 'with some trepidation' geschreven heeft. Op een boek met zo'n brede strekking is natuurlijk altijd iets aan te merken. Zo is het de vraag of Goldsworthy het evangelie niet te beperkt definieert: 'The gospel is the event (or the proclamation of the event) of Jesus Christ that begins with his incarnation and earthly life, and concludes with his death, resurrection and ascension' (58). Heeft het evangelie echter ook niet te maken met voleinding, vernieuwing en het Koninkrijk van God en de weerslag daarvan op ons leven? Moeten die ook niet beïnvloeden hoe we de Bijbel lezen?

Een ander punt is dat Goldsworthy voornamelijk evangelische schrijvers bespreekt, hoewel hij er blijk van geeft dat hij verder gekeken heeft. Hij heeft echter niet de breedte van interactie die het werk

kenmerkt van bijvoorbeeld Thiselton of Vanhoozer (van wie een aanbeveling op de achterkant prijkt). Ook is de niet-westerse hermeneutiek in het boek geheel afwezig. Er is wel een hoofdstuk over contextualisatie, waarin Goldsworthy wijst op enkele terecht gevaren en dat afsluit met een pleidooi voor een 'letterlijke' bijbelvertaling. Ik vraag me af of hij zich voldoende bewust is van de problemen die dat laatste met zich meebrengt.

Toch ben ik naarmate ik verder las het boek steeds meer gaan waarderen. Goldsworthy tilt de Bijbel uit boven het niveau van losse teksten die 'voor mij' geschreven zijn (of niet voor mij, als ik niets mee kan.) Hij presenteert een leeswijzer die vanuit het centrum van het evangelie de grote lijnen door de Bijbel aanwijst. Voor bijvoorbeeld de prediking en de geloofsoverdracht is dat van groot belang, zeker nu het bijbels analfabetisme onder zowel christenen als niet-christenen steeds groter wordt. Bovendien vraagt de fragmentarisering en relativisering van de Bijbel als gevolg van de moderne hermeneutiek om theologische leesregels die recht doen aan het karakter van de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God. Goldsworthy heeft een waardevolle bijdrage geleverd om daarover na te denken.

drs. Willem van Klinken (theoloog met specialisatie bijbelvertalen)

Jesus and the Eyewitnesses. The Gospels as Eyewitness Testimony. *Richard Bauckham, Eerdmans Grand Rapids 2006, xiii + 538 blz., \$ 32,00*

Richard Bauckham is emeritus hoogleraar Nieuwe Testament aan de universiteit van St. Andrews in Schotland en een zeer productief auteur. In dit nieuwe boek over het ontstaan van de evangeliën probeert hij de kloof tussen de historische Jezus en de Christus van het geloof te overbruggen door in te zetten bij de Jezus van het getuigenis. Bauckham bestrijdt met name de gedachte dat de huidige evangeliën het resultaat zijn van een langdurige periode van anonieme overlevering en product

van wat gewoonlijk als 'gemeente-theologie' wordt aangeduid.

Het is binnen de beperkingen van een recensie onmogelijk om Bauckhams theorie volledig recht te doen, dus ik beperk me maar tot een paar hoofdlijnen van een boek dat de gemoeiden binnen de nieuwtestamentische wetenschap de komende jaren nog wel bezig zal houden. Het voornaamste punt dat Bauckham aan de orde stelt is de rol die de ooggetuigen hebben gehad in de totstandkoming van de vier evangeliën. Van goede historici werd in de oudheid verwacht dat ze zoveel mogelijk ter plekke waren geweest en de betrokkenen zelf hadden onderzocht; pas in tweede instantie zouden ze op schriftelijke (= secundaire) bronnen af moeten gaan. Die insteek is volgens Bauckham ook typerend voor de vier evangeliën: ze ademen in alles de directe betrokkenheid van ooggetuigen.

Bauckham beweert *niet*, om de apologeten onder ons maar meteen wind uit de zeilen te nemen, dat de huidige canonieke evangeliën door ooggetuigen geschreven zijn: het huidige evangelie van Matteüs is volgens hem niet door Matteüs geschreven en de auteur van het vierde evangelie is niet de apostel Johannes, maar 'Johannes de oudste', wel identiek met de geliefde discipel, iemand uit de kring van volgelingen van Jezus, maar niet behorend tot de twaalf. Wel betoogt hij dat de afstand tussen de beschreven gebeurtenissen en de schriftelijke vastlegging ervan aanmerkelijk kleiner is dan gewoonlijk in het nieuwtestamentisch onderzoek wordt aangenomen. Mondelinge overlevering en schriftelijke fixatie zijn volgens Bauckham een tijdlang samen opgegaan: de ooggetuigen zijn ook na de schriftelijke verslaglegging hun verhalen blijven doorvertellen, konden dus bevraagd worden en konden zich ook garant stellen voor de betrouwbaarheid van wat op schrift stond. Bauckham oefent in zijn boek de nodige kritiek uit op de klassieke *formgeschichtliche* methode van Bultmann en Dibelius, voor wie de evangeliën de neerslag waren van een lang ontstaansproces van mondelinge tradities door anonieme verkondigers in anonieme gemeenten. Die kritiek

heeft wel iets van fantoombestrijding, want de zgn. Nieuwe *Formgeschichte* van bijvoorbeeld Klaus Berger werkt met totaal andere uitgangspunten, die nauwelijks nog iets gemeen hebben met de klassieke pijlers van de theorie. In dat licht bezien vormen Bultmann en Dibelius dus een wel erg gemakkelijke prooi. Een belangrijk onderdeel van Bauckhams argumentatie berust op het gebruik van eigenamen in de synoptische evangeliën (hij bouwt hierin voort op het fameuze namenlexicon van Tal Ilan). Beweerden Bultmann en de zijnen dat er een tendens in de evangeliën was om naamloze personen een naam te geven, Bauckham beweert (aan de hand van behoorlijk overtuigende statistieken) precies het tegendeel: er is in de eerste periode een tendens aan te wijzen dat namen juist verdwijnen: pas in de vierde en vijfde eeuw na Christus valt de door Bultmann gesignaleerde tendens waar te nemen. Dat komt volgens Bauckham omdat deze personen aan het begin staan van het overleveringsproces en getuigen waren die in de eerste periode nog bevraagd konden worden. Toen de getuigen van het eerste uur er niet meer waren en hun getuigenissen in de evangeliën waren vastgelegd, verloren de bij name genoemde personen gaandeweg hun relevantie, zeker omdat men ze buiten Palestina ook niet meer persoonlijk kende. De titel *Jesus and the Eyewitnesses* zet de lezer enigszins op het verkeerde spoor: het boek gaat meer over Papias (wiens getuigenis overigens bijzonder hoog wordt aangeslagen), de rol van ooggetuigen in het overleveringsproces en de totstandkoming van de vier evangeliën, dan over Jezus zelf. Overigens heeft ook James Dunn de nodige aandacht voor de rol van de getuigen bij de totstandkoming van de evangeliën in zijn boek *Jesus Remembered* (zie mijn recensie in *Soteria* 21.1, 2004, pp.45-46). Dit is al met al een belangrijke en originele studie die niet genegeerd kan worden, ook al zijn de conclusies hier en daar wat vergezocht en controversieel. Het probleem is dat het om een totaalontwerp gaat, waarin alles met alles samenhangt, een consistent geheel vormt dat duidelijk naar een bepaalde conclusie is toegeschre-

ven en dat zich niet zo gemakkelijk laat vergelijken met gangbare opvattingen in de bijbelwetenschappen (ten aanzien van Papias, het vierde evangelie, enz.). Dat is op zichzelf niet erg, maar de lezer moet daar wel alert op zijn: hij of zij zal niet zomaar alle bevindingen van Bauckham over willen nemen. Afijn, het uitvoerige gedocumenteerde boek heeft inmiddels al de nodige pennen in beweging gebracht en dat zal ook nog wel een tijdje zo doorgaan. Wordt zeker vervolgd dus!

dr. A.W. Zwiep (docent NT en hermeneutiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam)

Fabricating Jesus. How modern scholars distort the Gospels. *Craig A. Evans, IVP Nottingham 2007, 290 blz., £ 9,99*

Nadat ik in een vorig nummer van *Soteria* helaas niet positief kon zijn over *Op zoek naar het oorspronkelijke christendom* van Martie Dieperink, doet het me deugd om nu een boek te kunnen bespreken dat wel op wetenschappelijk verantwoorde wijze een alternatief biedt voor de beweringen van moderne gnostici en anderen die de evangeliën van Judas en Thomas betrouwbaarder vinden dan Lucas en Johannes.

Het eerste hoofdstuk van Evans' boek is naar mijn gevoel het zwakste. Hier schetst hij hoe enkele bekende nieuwtestamentici zich ontwikkelden van fundamentalist naar vrijzinnig, en hoe Bart Ehrman zelfs zijn geloof verloor. Evans vertelt over zijn eigen studie en hoe hij het geloof behield. Even denk je dat je een Amerikaans babbelboek in handen hebt, maar houd vol, in de rest van het boek gaat het over de zaak. Evans legt eerst op begrijpelijke wijze de criteria uit die gehanteerd worden om gegevens over Jezus voor authentiek te verklaren. Vervolgens bespreekt hij uitgebreid het Evangelie van Thomas dat hij beschouwt als geschreven na het jaar 150. Een volgend hoofdstuk gaat over de Evangeliën van Petrus en Maria. Het 'Jesus Seminar' dat zoveel uit de Evangeliën voor onhistorisch verklaarde wordt in detail geanalyseerd. Evans gaat

ook uitvoerig in op de theorie dat Jezus een Cynicus was en op de betrouwbaarheid van Flavius Josefus als bron van informatie over Pilatus, Johannes de Doper en Jezus.

Tegen het einde van het boek komen De Da Vinci Code en andere moderne verzin-sels aan de orde. De auteur geeft aandacht aan de gedachte dat het christelijk geloof vanaf het eerste begin veelkleurig was zodat we eigenlijk over 'christendommen' moeten spreken, en wijst die op goede gronden af. In twee aanhangsels gaat hij in op het Evangelie van Judas en op los overgeleverde uitspraken van Jezus, de zogenaamde *agrapha*.

Evans bekritiseert niet alleen, hij vertelt ook op basis van de bijbelse gegevens wie Jezus dan wel is. Hij verdedigt de historiciteit van de woorden en daden van Jezus en de opstanding, en plaatst Hem in zijn joodse context. Het is jammer dat hij hierbij meer doet met de Synoptici dan met Johannes, en ik hoop dat het nieuwe boek van Richard Bauckham, *Jesus and the Eyewitnesses*, eraan zal bijdragen dat het Johannesevangelie meer zal worden gebruikt. Maar aan het boek als geheel doet dit weinig af. Evans schrijft rustig en beargumenteerd. Van de teksten die hij bespreekt, drukt hij vaak relevante gedeel-ten af. Ook geeft hij handige lijsten van handschriften, boeken, vorsten en dergelijke, en aan het einde zijn er registers. De enige fout die ik vond is in de index waar het land 'France' verward is met de theo- loog R.T. France. Ik hoop en verwacht dat dit boek veel lezers vindt, en een Nederlandse vertaling zou een goede zaak zijn.

dr. Pieter J. Lalleman (docent NT en academic dean aan het Spurgeon's College, Londen)

De weg van magie tot geloof. Leven en werk van Albert C. Kruyt (1869-1949), zendeling-leraar in Midden-Celebes, Indonesië. Gerrit Noort, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 612 blz., € 39,90

Gert Noort schreef een lijvige en uitstekend leesbare wetenschappelijke biografie

over Albert Kruyt (vaak in één adem genoemd met de taalgeleerde Adriani), die gedurende veertig jaar zendeling was in het Poso-gebied, op centraal Sulawesi. Het boek valt in vier delen uiteen; in het eerste deel geeft Noort een biografische schets van Kruyt, om dan vervolgens in te gaan op het denken van Kruyt, de manier waarop hij gewerkt heeft en zijn invloed op zending, kerk en antropologie. Kruyt was afkomstig uit een bekende zendings-familie. Veel Kruyten zijn in de zending werkzaam geweest, en dan vrijwel uitslui-tend in Indonesië. Ze hoorden tot de ethi-sche richting in de Nederlandse Hervormde Kerk, met haar nadruk op de zedelijkheid van het geloof en de verande-ring van het hart.

Noort noemde zijn boek: Van magie tot geloof. Kruyt zag een parallel tussen laag-ontwikkelde cultuurvormen en laagont-wikkelde vormen van religie. Godsdienst is altijd betrokken in een ontwikkelings-proces, en evolutie en openbaring vullen elkaar daarbij aan. De westerse cultuur is de meest hoogstaande cultuur en staat daarom ook het dichtst bij Christus die het toppunt van alle beschaving is. De cultuur van de To Pamona moest op een hoger niveau gebracht worden, om zo open te kunnen staan voor de waarden van het Evangelie. En daarbij ging het Kruyt om het hele volk en de hele cultuur. Hij was de eerste zendeling die het concept van volkskerstening consequent uitwerkte in een model dat radicaal uitging van de communaliteit van de tribale samenleving. Hij verwachtte geen totale breuk met het heidendom en was daar ook niet op uit. Het traditionele heidendom was ongedacht sterk en dat maakte hem duidelijk dat het gaat om een eeuwenlang proces van doordeseming van cultuur en samenleving, om langzaam groeiend Godsvertrouwen. En daarbij moet een zendeling niet bang zijn om nieuwe gelo-vigen door een periode van syncretisme heen te laten gaan. Bijgeloof is een nood-zakelijk begeleidend verschijnsel bij de kerstening en geloofsgroei. Vandaar dat Kruyt niet zulke hoge verwachtingen had van individuele bekeringen. Anders dan in de piëtistische zending was hij dan ook

terughoudend in het aandringen op bekering. Hij legde van zijn kant de nadruk op onderwijs, op de nodige ruimte om te groeien naar een hoger ontwikkelingsniveau. En als individuele bekeringen al belangrijk waren, dan ging het om de invloedrijke hoofden van de To Pamona, die sleutelposities hadden in de samenleving. Kruyt opteerde voor een open gemeentemodel, waarbij de grens tussen gemeente en dorpsamenleving zo vloeierend mogelijk werd gehouden. Zo ontstond de gewoonte om uitgebreide gemeenschappelijke maaltijden te houden, rond doop, huwelijk en begrafenissen. Het is een heel andere wereld dan die van de gereformeerde zending die onder invloed van Abraham Kuyper godsdienst en zending veel antithetischer verstond. Wie het boek leest, raakt gaandeweg onder de indruk van de hoge mate van sensitiviteit die Kruyt had voor de cultuur waarin hij leefde. Je raakt ook onder de indruk van het geduld met de weerbaarheid van het heidendom, van de lange weg die afgelegd moet worden als het gaat om de (altijd weer fragmentarische) kerstening van de cultuur, van de moeizame worsteling om de ziel van een volk. Uitermate boeiend is de bijlage met de preek schetsen van Kruyt, die deze worsteling voelbaar maken. Kruyts optimistische visie op de westerse cultuur is ons intussen vreemd geworden; er loopt bij Kruyt een vrijwel ongebroken lijn van de westerse cultuur naar Christus. Na de fundamentele religie- en cultuurkritiek van Barth, en in zijn voetspoor Kraemer, kunnen wij dat niet meer zo zeggen. De afstand in tijd en denken is dan heel voelbaar. Dat neemt niet weg dat de inmiddels niet meer zo heel jonge Indonesische kerken nog steeds voor de vraag staan hoe zij om zullen gaan met de traditionele cultuur. In de vrij recente gewelddadige botsingen tussen christenen en moslims vallen christenen maar al te gauw weer terug op de magie van vanouds. Het denken blijkt dan conservatief te zijn gebleven. Noort signaleert in de benadering van Kruyt een pneumatologisch tekort. Zou het kunnen zijn dat dit tekort er debet aan is dat het voor de kerken op Sulawesi, die onder

zijn invloed ontstaan zijn, zo moeilijk is en blijft om toekomstgericht te denken? En zou de invloed van de evangelische beweging, die ook in Indonesië groeiende is, hierop (mits zij zich niet in haar eigen gelijk opsluit maar ook deze kerken voluit als kerken aanvaardt) een gunstige invloed kunnen hebben?

drs. Nelly van Kampen-Boot (PKN-predikant te Pijnacker en van 1986 tot 1992 werkzaam op Sulawesi in toerustingswerk en theologisch onderwijs)

Dichtbij de hoorder. Prediking en trends.
Wim Dekker en Jos Douma (red.), Kok Kampen 2007, 106 blz., €12,50

Dit boekje verschijnt ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de beweging *Passie voor Preken*. Een beweging die in deze relatief korte tijd van bestaan stevig aan de weg getimmerd heeft en op heel wat predikers in Nederland invloed heeft uitgeoefend, niet in het minst door de driedaagse preekcursussen die inmiddels door ruim 200 predikanten zijn gevolgd. (Voor een verslag van zo'n cursus zie het artikel van Yme Horjus in ons themanummer over *Passie voor Preken* in maart 2004). Dat de titel van deze lustrumuitgave voor één van de drie slogans van de beweging kiest (dichtbij het Woord, dichtbij de hoorder, dichtbij de prediker zelf) heeft een meer praktische dan een principiële aanleiding: de jaarlijkse studiedag 2006 was aan dit thema gewijd en de twee lezingen van die dag vormen de opmaat van dit boek. De overige vijf artikelen zijn geschreven door leden van de Visiegroep. De studiedag van 2006 was gewijd aan prediking en trends. Na een helder verhaal van de enige 'echte' hoorder in dit boekje – docent media & communicatie Jaap Versluis – over mega-, maxi- en microtrends, volgt een eigenzinnige en dwarse bijdrage van kerkhistoricus Henk Bakker over de hoorder die door Gods Woord 'gestoord, doorgrond, tegengesproken, uitgelegd en tot begrijpen gebracht moet worden'. Versluis is dat wel met hem eens, maar vindt Bakker te

eenzijdig zendergericht, alsof het alleen maar om een 'te injecteren boodschap' gaat. Het gaat er ook om hoe de boodschap ontvangen en verwerkt wordt! Yme Horjus gaat daarop in als hij schrijft over de intro tot de preek onder de prikkelende titel 'de smaakmakende amuse'. Van een pakkende inleiding moet de hoorder 'de smaak te pakken krijgen' en willen blijven luisteren. Overigens geven zowel Thomas Long als David Buttrick in hun homiletiek aan dat we de intro ook niet moeten overbelasten, omdat de meeste kerkgangers zeker in het begin nog heel welwillend zijn; ze zijn immers gekómen om (o.a.) naar een preek te luisteren. De kunst is wel om die welwillendheid door een goed begin vast te houden en te versterken.

Daarbij wijst Horjus terecht op de valkuil van een al te veel belovend begin, waarna de spanningsboog te snel naar beneden afbuigt. Beloof niet teveel en wát je belooft, maak dat ten volle waar! Jos Douma pleit voor een spirituele homiletiek; een prediking waarin het Woord gebeurt, van hart tot hart. Dat vraagt van de predikant een spiritueel leven. Douma kan er binnen het bestek van zijn artikel maar aanduidenderwijs over schrijven, waardoor het hier en daar wat clichématig overkomt, maar wie zijn proefschrift hierover kent, weet dat er een stevige bodem onder ligt.

Tenslotte wil ik graag wijzen op de sterke afsluitende bijdrage van Wim Dekker. Hij gaat in op het spanningsveld dat in de eerste hoofdstukken al door Versluis en Bakker is afgetast, namelijk dat tussen voluit bijbelse en voluit eigentijdse prediking. Hij pleit voor prediking met verbeeldingskracht die om te beginnen de context van het bijbelverhaal zélf serieus neemt. Als het om de context van de hedendaagse hoorder gaat, pleit Dekker voor een authentieke identificatie van de prediker met de hoorder. Niet alleen maar *lezen* over trends en ze dan netjes opsommen, maar *ze zelf van binnen ervaren!* Dat vraagt om een sensitiviteit die motieven en verlangens achter bepaalde ontwikkelingen (trends) *vanuit de eigen ziel* aanvoelt en herkent. Zo komen het leven en de behoeften van de ziel dicht bij elkaar en

kunnen ze in het licht van Gods Woord worden 'gestoord, doorgrond, tegengesproken, uitgelegd en tot begripen gebracht'.

drs. Teun van der Leer (docent in o.a. homiletiek aan het baptisten seminarium te Bosch en Duin en eindredacteur van Soteria)

De kromme en de rechte weg. Een allegorische apologie voor Christendom, Rede en Romantiek. C.S. Lewis. *Van Wijnen Franeker* 2006, 240 blz. € 14,95; **Varensoren en olifanten en andere essays.** C.S. Lewis. *Kok Kampen* 2006, 320 blz. € 24,50

In elk mens schuilt een fundamenteel verlangen. Bij tijden steekt het de kop op, zorgt het voor onrust en onbehagen. Het is een fatale fout te denken dat dit verlangen kan worden vervuld door aanzien, genot of iets anders van tijdelijke aard. Op de 'zetel van ons verlangen kan er uiteindelijk maar Een plaatsnemen.' Dat stelt C.S. Lewis in zijn boek *The Pilgrim's Regress* (1933). Dit boek is nu in een Nederlandse editie verschenen. Arend Smilde vertaalde het boek, dat de titel *De kromme en de rechte weg* meekreeg. Hoewel het boek al heel oud is, heeft het geen zweem van ouderwetsheid. Het verhaal vertelt over ene Hans, die opgroeit in het land Puritanië. Er bestaat een Landheer, die streng is en mensen na hun dood in een donker hol gooit als ze zich niet exact aan een aantal onnavolgbare regels houden. Hans is natuurlijk bang voor deze Landheer - die hij overigens niet kent. Op een dag ziet hij in een soort geestvervoering een mooi eiland. Dit eiland laat hem niet meer los en hij gaat op weg naar het Westen om dit gelukzalige eiland te zoeken. De reis van Hans wordt een spirituele en intellectuele zoektocht. Hij wordt tegengewerkt, verleid, toegesproken en aangemoedigd door talloze mensen en wezens. Vaak zijn dat vertegenwoordigers van bepaalde denkrichtingen waarmee Lewis te maken had in zijn tijd, zoals de psychologische theorieën van Freud. Wat Lewis allemaal pre-

cies bedoelde kun je niet altijd achterhalen, maar veel wordt toch wel duidelijk uit de informatieve titels die Lewis boven de hoofdstukken heeft gezet en uit de aantekeningen van Arend Smilde.

De tocht van Hans leidt na vele omzwervingen en belevenissen naar Moeder Klesia. Zij symboliseert de *ecclesia* en laat Hans in een waterpoel duiken, waarna hij als herboren bovenkomt. Hij moet nu opnieuw op reis door het land dat in feite het leven zelf symboliseert. Nu ziet alles er heel anders uit. Er is een smal pad, waarover hij voortgaat. Aan de ene kant loopt het stijl af naar beneden, aan de andere zijde gaat het bijna loodrecht omhoog. Toch komt wat hij om zich heen ziet exact overeen met de grillige en onoverzichtelijke wereld waarin hij vroeger heeft gereisd. Alleen zijn de dingen nu tot hun essentie teruggebracht en radicaal geplaatst in het perspectief van het geloof. Niets is meer neutraal; alles verhoudt zich tot de Schepper in toekeer of afkeer. Dit radicale perspectief is kenmerkend voor Lewis. Hij beschikt over het vermogen om treffend en kernachtig zaken te taxeren en een veelheid aan opvattingen in hun essentie te peilen. Dat is ook de sfeer van zijn vele essays, waarvan tot dusver maar heel weinig is vertaald in het Nederlands. Het is een goede zaak dat uit het grote reservoir aan onvertaalde essays (Lewis' *Essay collection & other short pieces* bevat 135 essays!) nu een veertiental in vertaling verschenen is in de bundel *Varens sporen en olifanten*. Deze essays zijn ter zake kundig ingeleid, vertaald en van toelichtingen voorzien door Arend Smilde. Waarover gaan deze essays? Over moderne theologie, over literatuurwetenschappelijke kwesties, over cultuur en religie - en noem maar op. Duidelijk is dat Lewis zich tegendraads verhoudt tot het geldende ideeëncircuit. Bijvoorbeeld als het gaat om literaire teksten: 'Wat zijn de trefwoorden van moderne literatuurkritiek? Creatief, als tegendeel van derivatief; spontaan, als tegendeel van conventioneel; vrijheid, als tegendeel van regels. Grote schrijvers zijn vernieuwers, pioniers, ontdekkers; slechte schrijvers behoren bij een stroming en ze volgen een voorbeeld. Of: grote schrijvers

zijn altijd "grensverleggend" en "baanbrekend". Zij hebben persoonlijkheid, ze "zijn zichzelf". Lewis heeft grote moeite met deze cultivering van het subject. 'De ongelovige zal misschien zijn eigen temperament en ervaring nemen, gewoon zoals die er toevallig aan toe zijn, en deze dingen het meedelen waard achten puur omdat ze feitelijk bestaan of, erger nog, puur omdat hij het is. Voor een christen zijn de feitelijkheid en de eigenheid van zijn eigen temperament en eigen ervaring op zichzelf van geen enkele waarde of belang; als hij er al iets mee doet, dan alleen omdat ze het medium vormen waardoor, of het standpunt waarop, iets van universele bruikbaarheid zich aan hem heeft vertoond.' Grote literatuur is dan ook alleen literatuur die niet zichzelf tot onderwerp heeft, stelt Lewis. De 'echte ernst en glorie behoren het thema toe. Vandaar dat ze echt en blijvend kunnen zijn - machtige substantieven waar dan de literatuur als een adjectieve zaak mee verenigd wordt, ver ontstegen aan de overdreven en bespottelijke pretenties van een literatuur die zuiver als literatuur belangrijk probeert te zijn. En het is, achteraf, niet moeilijk te verdedigen dat de prachtigste dichtwerken allemaal geschreven zijn door mensen die niet de poëzie maar iets anders het hoogste aansloegen'. Kortom, deze twee nieuwe Lewis-uitgaven vormen een uitstekende stimulans tot radicaal christelijk denken over literatuur, theologie en cultuur.

drs. Tjerk de Reus (literatuurcriticus en journalist voor o.a. Friesch Dagblad en CV-Koers; zie www.tjerkdereus.nl)

Ontmoetingen met God. Een basiscursus Geloven (7+1) met bijbelse verhalen.

Peter Hendriks, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 84 blz. plus CD-rom, € 19,50

Zonder geloven kun je niet. Zonder ontmoeting met God ook niet. Velen zijn op zoek naar God binnen en buiten de kerk, ieder met zijn of haar verhaal of ervaring. Met dit boek wil Peter Hendriks helpen bij dit zoeken naar God. Aanknopingspunten

zijn de bijbelse verhalen, als hulp voor mensen die daar hun eigen weg in willen vinden. Vorig jaar verscheen deze nieuwe missionaire cursus van de Hengelose PKN-predikant Peter Hendriks. Op heldere wijze stelt deze cursus de belangrijkste geloofsthema's aan de orde. Hierbij spelen bijbelverhalen een sleutelrol. De cursus is gericht op rand- en buitenkerkelijken die graag meer van het christelijk geloof willen weten en biedt de mogelijkheid voor een dergelijke kennismaking. Het is een oriëntatie, waarin de hoofdthema's van geloven aan de orde komen. Thema's die, zoals de schrijver zelf zegt, 'binnen de plaatselijke geloofsgemeenschap als belangrijk worden ervaren'. En wel op zo'n manier dat degenen die de cursus volgen een eigen groeiproces in geloven mee kunnen maken.

De meest essentiële thema's die Hendriks uitwerkt in zijn boek zijn 'geloven', 'Godsbeelden', 'het leven, de kruisdood en de opstanding van Jezus', 'de Geest', 'bidden', 'geloven als een manier leven' en 'het christelijk perspectief'. Behalve het cursusboek met de titel *Ontmoetingen met God* is er ook een handleiding beschikbaar. Deze omvat veel praktische informatie en instructies over opzet en organisatie, bedoeld voor de inleiders en de groepsleiders. Verder bevat de handleiding een raamwerk van de bijeenkomsten. Er is ook een CD-rom beschikbaar met power-point-presentaties die tijdens de inleidingen vertoond kunnen worden. Een DVD en een cursusboek voor jongeren is nog in voorbereiding.

De opbouw van de avonden lijkt op die van de Alpha-cursus, met een maaltijd, een inleiding en een groepsgesprek. De inhoud lijkt echter meer op de Agapè-cursus 'De mens', waarin verhalen uit de evangeliën centraal staan. Zo ook in deze cursus, waarin het draait om verhalen uit de Bijbel. Behalve deze combinatie van twee mooie ingrediënten uit de genoemde cursussen, valt op dat twee andere ingrediënten juist zijn weggelaten. Verhalen vormen het uitgangspunt van deze cursus en niet de geloofsthema's zoals bij Alpha. Zodoende geeft de cursus meer ruimte voor een eigen zoektocht van de cursisten

in het geloof dan dat ze hen stimuleert een bepaalde (theologische) denkwijze over te nemen. Ook is er veel ruimte voor gesprek en ontmoeting en niet zoals bij de Agapè-cursus een strak omlind schools draaiboek. Zodoende kan de deelnemer minder geforceerd tot eigen geloofskeuzes komen. Door het goede van beide genoemde cursussen over te nemen, lijkt deze cursus op maat te zijn gesneden voor de postmoderne mens. Al was het maar om de lengte ervan: 7 avonden en halve dag.

De auteur schrijft vanuit zijn geloofstraditie. Dat hij deze traditie belangrijk vindt, blijkt o.a. uit de CD-rom – toegevoegd bij de handleiding. Hierop staan meer dan honderd hoogtepunten uit de rijke christelijke kunstgeschiedenis, die gebruikt kunnen worden tijdens de inleidingen. Het idee is een creatieve vondst in de huidige beeldcultuur, maar naar ik vrees voornamelijk doeltreffend bij 50plussers! Het is dan ook goed dat er een jongerenversie komt. Echter blijft dan de vraag: hoe wil hij de groep hiertussen (20-50jaar) aanspreken? Misschien nog een idee voor de te verschijnen DVD? Bewust heeft Hendriks zijn boek zo breed mogelijk gehouden. Ook over de verzoening - de leer dat Jezus is gestorven voor de zonden van de mensen en is opgestaan uit de dood - heeft hij naar eigen zeggen 'zodanig geschreven dat het boek ruimte biedt aan alle manieren van geloven binnen onze kerken. Ook aan mensen die zeggen: "zo is het gebeurd, en niet anders".' (citaat uit het ND van 19 september 2006).

Hier slaat Hendriks mijns inziens de plank mis. Zijn narratieve aanpak waardeer ik, die zal de postmoderne mens zeker aanspreken. Maar zijn voorzichtige manier van het uitleggen van het Evangelie zie ik als een gemiste kans. Als we ergens niet vaag over zouden moeten zijn, dan is het wel het Evangelie: 'Wij prediken een gekruisigde Christus' (1 Kor. 1: 23) en 'Christus onder u, de hoop der heerlijkheid. Hem verkondigen wij' (Kol.1:27). Door de nadruk op de bijbelse verhalen komt het Woord Zelf aan het woord en zal Gods Geest zijn werk kunnen doen. Nogmaals, Hendriks' aanpak kan ik alleen maar toejuichen. Echter zijn

vaagheid over het Evangelie, maar ook zijn uitleg van Pinksteren als 'inspiratie vinden' en dergelijke, brengen alleen maar meer verwarring i.p.v. zekerheid. Op dergelijke punten mag het boek best stellig en meer 'to-the-point' zijn. Mensen zijn op zoek, niet naar wazige uitspraken waar zij zelf nog invulling aan moeten geven, maar naar helderheid, zeker in een tijd waar zo enorm veel informatie op je afkomt dat je het allemaal nauwelijks verwerken kunt. Jezus Christus biedt ons zekerheid, verlossing en hoop, daar vanuit mogen we dus ook een missionaire cursus aanbieden. Meer informatie over dit project vindt u op www.pkn.nl/7plus1, www.7plus1.nl en www.7plus1basiscursusgeloven.nl.

Timo de Bruijn (studeerde aan de ETH in Ede. Als afstudeerproject schreef hij een jeugdonderwijsplan voor een baptistengemeente)

The End of Memory: Remembering Rightly in a Violent World. Miroslav Volf, *Eedmans Grand Rapids* 2006, 252 blz., \$22,00

Boeken van Miroslav Volf kun je eigenlijk ongezien kopen. Deze hoogleraar van Yale Divinity School heeft bijna altijd wel iets zinnigs te vertellen. Hij behoort tot die kleine groep theologen die in staat (en bereid) is om in te gaan op de grote vragen die in deze wereld spelen. In het bijzonder concentreert hij zich op vragen rondom geweld, oorlog en verzoening. De grote etnische spanningen in het voormalige Joegoslavië, die resulteerden in de gruwelijke Balkanoorlog, spelen daarbij in Volfs werk voortdurend mee op de achtergrond. Niet verwonderlijk voor een theoloog die afkomstig is uit Kroatië en die de gevolgen van deze oorlog in zijn nabije omgeving heeft meegemaakt. Voor hem kwam de vraag dichtbij: kan ik mijn vijanden, mijn Servische vijanden, vergeven? Die vraag resulteerde in het prachtige *Exclusion and Embrace*, waarin hij de theologie van het kruis inzet in een context van intermenselijk conflict. Diepzinnig, bij tijd en wijle ontroerend en nooit goedkoop. Volf verstaat de kunst

om juist van de moeilijke onderdelen van het christelijk geloof de grote relevantie te laten zien in een verscheurde wereld. Onderdelen als het lijden van Christus, het oordeel en de wraak van God en de opdracht om onze vijanden lief te hebben. Die vragen naar geweld en conflict zijn ook leidend in deze nieuwe studie. De centrale vraag is deze: hoe moeten wij onrecht dat ons is aangedaan herinneren? In een continent dat geteisterd is door oorlogen en bezaaid met monumenten is dat een buitengewoon belangrijke vraag. Volf bespreekt die vraag in de context van zijn persoonlijke biografie. In de nadagen van de Joegoslavische republiek werd hij, als dienstplichtig militair, enkele maanden lang verhoord door de geheime politie. Er was geen enkele concrete beschuldiging, maar hij werd vanwege zijn achtergrond en studie beschouwd als gevaar voor de staatsveiligheid. In dit boek beschrijft Volf zijn ervaringen met dit onrecht. Als christen weet hij hoe belangrijk het is om te 'gedenken'. En als modern mens weet hij ook hoe belangrijk het is om recht te doen aan het onrecht: om de herinnering aan leed werkelijk een plaats te geven en het niet weg te duwen. Maar herinneringen dragen allerlei gevaren in zich. We kunnen ze gebruiken om anderen onrecht aan te doen. Zo beschrijft Volf de verleiding om het onrecht dat hem is aangedaan in zijn herinnering groter te maken dan het was. Daarmee zou hij zondigen tegen zijn ondervragers, hoe contra-intuïtief dit misschien ook klinkt. Maar de vooronderstelling in al Volfs boeken is dat slachtoffers niet onschuldig zijn, puur en alleen omdat zij slachtoffers zijn. Zij komen wel degelijk in de verleiding om hun herinneringen te misbruiken, bijvoorbeeld om zichzelf te rechtvaardigen voor al het leed dat zij vervolgens anderen aandoen. Wie denkt niet aan conflicten in deze wereld, waarin voormalige slachtoffers de onderdrukkers zijn van nu? Heilzaam herinneren, dat is de kunst. Herinneringen cultiveren die recht doen aan het leed dat de slachtoffers is aangedaan en die tegelijk een integrerende rol kunnen spelen in hun leven van nu. Kunnen traumatische herinneringen zelfs

productief worden?, vraagt Volf. Om die vraag te onderzoeken, bespreekt Volf de twee centrale bijbelse paradigma's van herinnering: de Uittocht uit Egypte (Pesach) en de kruisdood en opstanding van Jezus (Pasen en Avondmaal). Hij laat zien hoe de Bijbel slachtoffers uitnodigt om hun eigen herinneringen te 'lezen' in het kader van deze twee grote gebeurtenissen, waarin recht en bevrijding centraal staan. Volf maakt het zichzelf en de lezer daarbij niet gemakkelijk. Zo vraagt hij, met Elie Wiesel, of er herinneringen zijn die 'niet te verlossen' zijn, herinneringen die zó traumatisch zijn dat zelfs de gedachte dat zij een positieve rol kunnen spelen stuitend is. En zoals altijd vraagt Volf ook hier dóór: wat is het gevolg als we inderdaad aannemen dat er onverlosbare herinneringen zijn? En wat betekent dit eigenlijk voor de toekomst? Zullen wij ons het onrecht nog herinneren in de hemel? Is het wel rechtvaardig als de toekomst vergetelheid zou bieden? Wordt daarmee de slachtoffers niet opnieuw onrecht aangedaan?

Een goed boek voor iedereen die hierover wil nadenken, in het bijzonder voor pastoren die op zoek zijn naar een theologisch kader voor het nadenken over traumatische herinneringen.

dr. Stefan Paas

Studiebijbel Oude Testament, deel 3. Bijbelcommentaar Jozua, Richteren, Ruth, 1 Samuel. M.J. Paul, G. van den Brink en J.C. Bette (red.), Centrum voor Bijbelonderzoek Veenendaal 2007, 1025 blz., € 60,- bij voorintekening

Opnieuw een kloek deel in deze serie. Over deel 1 en 2 verschenen van twee theologische ambachtslieden, resp. dr. H.G.L. Peels in *Soteria* 2005.2 en drs. Rob van Essen in *Soteria* 2007.1 een recensie. Nu is de doelgroep aan de beurt. Als niet-theoloog met een niet te verzadigen interesse in Bijbel en bijbelse theologie kreeg ik dit deel in handen met de vraag: hoe werk jij hier nou mee? Ik begin maar gewoon met: er staat zo lek-

ker veel in, alles is ook nog eens heel lezenswaardig geschreven en het aanbod van informatie blijft toch nog compact en hanteerbaar. In de inleiding van elk bijbelboek worden geschiedenis, naamgeving en auteurschap, tekst en plaats in de canon, opbouw en structuur, inhoud en literaire kenmerken en de boodschap beschreven. Daarna volgt de Hebreeuwse tekst, een transliteratie en interlineaire vertaling en een Strongnummering ten behoeve van woordstudies. Met de – het Hebreeuws op de voet volgende – vertaling en de Strongnummering doe ik het meest. Aan de letterlijke vertaling toets ik de bijbelvertalingen die in de kolom er naast staan weergegeven. De Statenvertaling is de basisvertaling; andere vertaalkeuzes van de NBG '51, de Willibrord '98, de Groot Nieuws Bijbel en de NBV staan daar onder. Dat systeem kennen we uit de Studiebijbel Nieuwe Testament. Daarin worden ook een Engelse, Duitse en Franse vertaling weergegeven; zeker de Engelse mis ik hier. Anders dan in de SBNT zullen geen woordverklaringen uitgegeven worden. Verwezen wordt naar theologische woordenboeken en elektronische bijbelprogramma's. De Strongnummering is dus heel nuttig te gebruiken in de Online Bible, en met de omnummertabel naar de Goodrick/Kohlenberger Numbers in the Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis. Beide brengen me vlot bij de woordvergelijkingen en diepergaande studie. De naastliggende pagina in de Studiebijbel wordt gevuld met een doorlopend commentaar, waarbij gemiddeld een halve pagina wordt besteed aan vier à vijf bijbelteksten. Dat commentaar wordt verdiept in een uitgebreid notenapparaat op elke pagina. Specifieke historische of geografische informatie, vertaalproblemen, exegetische verwijzingen, gebruiken in het dagelijks leven, literaire opmerkelijkheden ... als het even nodig of mogelijk is wordt belangrijke en interessante toelichting gegeven. Gebruik maken van de Studiebijbel betekent dus dat je tamelijk vlot belangrijke zaken van een boek en perikoop op een rijtje hebt, want het is werkelijk ideaal dat telkens op twee pagina's zoveel verschillende en relevante

informatie is te vinden.

Het commentaar draagt nadrukkelijk de kleur van de schrijvers. Zij geven geen studieuze uitvergrotingen van (woorden in) de tekst, met verwijzingen naar vele andere commentatoren en plussen en minnen bij te maken keuzes. In hun voorwoord melden zij al dat het hen gaat 'om verdieping en toename van bijbelse kennis voor wie een discipel van de Here Jezus wil zijn'. Speciaal richten zij zich daarbij op het middenkader van de kerk, welks taak belangrijker wordt nu steeds meer predikantsplaatsen verdwijnen. De ambitie van de schrijvers is 'een bijbelse onderbouwing, geestelijke verdieping en christelijke opbouw te bieden [...] in een postmoderne tijd waarin veel inhoudelijks wordt losgelaten'. In de commentaar is dat merkbaar. De lezer wordt gegend naar vragen en opvattingen die passen bij een orthodoxe bijbelbeschouwing. In het begin van het commentaar op Ruth wordt bijvoorbeeld gevraagd of het wel naar Gods wil was dat Elimelech en familie het beloofde land verlaten zouden in plaats van zich voor Hem te verootmoedigen. De suggestie in die vraag staat haaks op de (m.i. ook legitieme) opvatting dat de boodschap van het boek juist de relativering bedoelt van het idee dat Israël zich niet met Moab verbinden mocht. Net zo wordt in de inleiding op Ruth een feministische lezing wat makkelijk afgewezen, alsof niet heel wat groepen (slaven, gelovigen in oorlog, armen) juist omdat zij vanuit hun context lazen, het evangelie van bevrijding als diepste genade hebben leren kennen. Dit moet de lezer dus wel in het achterhoofd houden bij het gebruik van dit commentaar, en – zoals overigens altijd geldt – lees dus meer!

Ook dit commentaar eindigt met een aantal excursen, die zeer informatief zijn. Ze betreffen in dit deel vooral begrippen uit de historie en de 'Umwelt' van Kanaän en enkele specifieke thema's vanwege Israëls eerste eeuwen in dat land. Ik zou wel preciezer willen weten wie welk excurs schreef, zodat ik door de delen heen de kennis van de individuele schrijvers wat nauwkeuriger kan herleiden en verbinden. Hun personalia zouden overigens

best ook weergegeven mogen worden.

Aan de Studiebijbel is een website verbonden < www.studiebijbel.nl > met een overdaad aan artikelen die uitgebreidere of nieuwe informatie bieden. Ook deze thematische artikelen zijn heel ondersteunend. Ik zal dus graag gebruik van deze uitgave maken, en wens die heel wat lezers in handen en op hun bureau.

Douwe Visser, lekeprediker

Uw koninkrijk kome. De opkomst van christelijk nationalisme in de VS.

Michelle Goldberg, Ten Have Kampen 2007, 251 blz., € 19,90

Als nuchtere Nederlander kun je je bijna niet voorstellen hoezeer het godsdienstige en het publieke leven in de VS met elkaar verweven zijn. De journaliste Michelle Goldberg schreef een boek met 'reportages' over de manier waarop 'christelijk rechts' in de VS (samenwerkend in de beweging 'Christian Coalition') probeert zijn politieke invloed uit te breiden. Zij bezocht daartoe allerlei mensen die betrokken zijn bij deze strijd, van (tv-)dominees en leiders van grote, invloedrijke (orthodox-)christelijke groeperingen tot 'gewone' mensen die actief zijn in deze beweging. Wat ze aan het licht brengt, liegt er niet om. Omdat ik familie in de VS heb en me regelmatig verbaas over de manier waarop christen-zijn en het steunen van de regering Bush in hun kringen hand in hand gaan, begon ik met grote interesse aan dit boek. Eens kijken of die kromme tenen van me terecht waren enzo. Helaas groeide, al lezend, niet alleen mijn overtuiging dat de helft me nog niet was aangezegd (of opgevallen), maar ook mijn oordeel dat ik dit geen goed boek vind. Deze uitspraak behoeft uiteraard enige uitleg.

Je hebt het soms als je een reportage op TV ziet: je bent geschokt over de gepresenteerde feiten, maar toch raak je niet overtuigd van de waarheid van het gebodene. Dat komt vaak meer door de manier waarop deze feiten gebracht worden dan door de feiten zelf. Je vraagt je af of ze niet

erg uit hun verband gerukt zijn, of de grote misstanden die aan de orde komen niet 'gewoon' een paar losstaande gebeurtenissen zijn (hoe verkeerd ook), kortom: of het geschetste beeld niet diametraal anders zou zijn als de 'feiten' anders gekozen of gegroepeerd zouden zijn. En vooral: of hier niet erg sprake is van 'c'est le ton, qui fait la musique'.

Dat is nu precies wat ik tegen heb op dit boek. O ja, de 'feiten' zijn schokkend genoeg, zelfs als maar de helft waar zou zijn. Maar die toon! Die is over de 'goeden' vriendelijk, vergoelijkend, positief; over de 'slechten' vooral negatief. Soms zijn ze best innemend, goedgekleed of aantrekkelijk, vaker echter slordig gekleed, dik, onaantrekkelijk, ogen vermoeid en ga zo maar door. Alsof dit soort kwalificaties ook maar iets zeggen over de inhoud van iemands ideeën, zowel in positieve als in negatieve zin! Alle inbreng van christelijk rechts wordt negatief beoordeeld, van het systeem van 'homeschooling' en de verkiezing van bestuursleden voor (openbare) scholen tot de steun van de regering aan christelijk welzijnswerk (de zgn. *faith-based initiatives*, waarvan volgens Goldberg vrijwel uitsluitend christelijk rechts profiteert). Zodra een instelling of initiatief maar een vleugje (orthodoxe) godsdienstigheid vertoont, is zij bij voorbaat verdacht en uit op macht. Ik stem in met Goldbergs opvatting dat het 'onjuist is om te concluderen dat mensen niet bedoelen wat ze zeggen omdat ze vriendelijk van aard zijn' (blz. 32). Dat aardige mensen er soms enge ideeën op na houden geldt echter wel voor beide kanten. Ik realiseer me dat de toon die Goldberg aanslaat heel erg Amerikaans is (in de traditie van het smijten met modder in Amerikaanse verkiezingscampagnes), en dat er wat dat betreft wel wat water bij het venijn mag. Maar zelfs dan vind ik dit boek erg ongenueanceerd en vooringenomen. Wie echter graag ruim tweehonderd bladzijden lang een vervoeging leest van het thema 'Staphorst aan de macht' (een commentaar op de deelname van de CU aan de regering dat ik las) moet dit boek zeker lezen. Vindt u uw tijd daarvoor te kostbaar, maar bent u wel geïnteresseerd

in of bezorgd over de manier waarop geloof en politiek in de VS verweven zijn, dan raad ik u liever aan het boek *Gods Politics* van Jim Wallis (San Francisco: Harper, 2005) te lezen. Ook hij heeft kritiek op de invloed van christelijk rechts in de VS, maar brengt die kritiek veel gefundeerder en vooral genuanceerder voor het voetlicht. En, belangrijker, hij biedt alternatieven die verder gaan dan alleen te suggereren dat de Republikeinen gevaarlijke, ondemocratische fundamentalisten zijn en de Democraten eerlijke, integere mensen. Als het toch zo simpel was! Het grote verschil is ook dat Wallis heel duidelijk maakt dat de keuze van ethische kwesties waarover christelijk rechts in de VS zich opwindt (en waarop Goldbergs hen aanvalt), wel erg eenzijdig is. Alsof de verhouding rijk-arm en oorlog-vrede niet ook ethische kwesties zijn, waarover met name de profeten in het OT veel te zeggen hadden. Mijn eerste indruk van beide boeken was overigens dat ze wel erg over 'daar' gaan en ons 'hier' niet veel anders te bieden hebben dan enig inzicht in de manier waarop de politiek in de VS functioneert. Voor Goldbergs boek blijft het wat mij betreft bij een (wisselend verbaasde, bezorgde of geamuseerde) blik achter de schermen van de Amerikaanse politiek, die me niet echt kon boeien. Bij nader inzien heeft Wallis' boek me echter aan het denken gezet over de alledaagse keuzes die ikzelf maak en waar ik die moet bijstellen, ook al verschilt de Nederlandse situatie hemelsbreed van de Amerikaanse. Een boek met impact dus, dat ik u van harte aanbeveel!

Tineke Visser

Ester. Hoezo onderdanig ? Dianne Tidball, Medema Vaassen 2006, 173 blz., € 14,95

Dianne Tidball is baptistenpredikant en heeft bijzondere aandacht voor het leiderschap van kleine groepen. Voor deze situatie schreef ze *Esther : A Post Feminist Icon*, en Joeky Janusch zorgde voor een vertaling in de Isja-reeks, een 'Inspirerende boekenserie voor vrouwen van nu (en

voor mannen die mee willen lezen)'. Ondanks de reekstitel, en alhoewel de auteur en de hoofdfiguur (en de vertaler) vrouwen zijn, is het geen typisch 'vrouwenboek', en mannelijke kringleders zullen dus ook hun voordeel kunnen doen met de lectuur van dit boek. Speciaal voor het gebruik in kringen zijn er een zevental (behoorlijk gevarieerde, principiële én praktische) gespreksvragen per bijbelhoofdstuk voorzien. Je zou er exact een kwartaal mee kunnen doen: twee inleidende hoofdstukjes, dan telkens één per bijbelhoofdstuk en ten slotte nog een uitsmijter over de Griekse versie van het verhaal. Er zijn geen voetnoten, wel een paar eindnoten, die eigenlijk eerder een beknopte bibliografie vormen.

Mevrouw Tidball (echtgenote van dr. D. Tidball, rector en hoofddocent sociologie van London School of Theology) is op de hoogte van de exegese van Esther, al speelt het verhaal zich niet af in 'Mesopotamië' (pp. 39, 48), zou ik wat voorzichtiger zijn met de 'Agag-hypothese' op pp. 59-60, en vindt de Masada-episode plaats in 73 na Chr. (p. 156). Wat in dit boekje belangrijker is: ze heeft een goed inzicht in theologie, kerk en maatschappij (m.a.w.: wijsheid!). Het gaat dan echter om de Engelse samenleving, geschiedenis, politiek en literatuur en dat merk je regelmatig. Dat maakt het moeilijk om dit boekje zomaar te gebruiken tijdens bijbelstudies. De bijbelstudieleider zal een inhoudelijke vertaalslag moeten maken vooraleer hij de talrijke goede ideeën in de groep kan gooien. Het gaat hier niet om een tekortkoming van de vertaalster. Eén keer voegt zij een noot toe; dat had vaker mogen gebeuren, maar als ze alle voorbeelden had aangepast, had ze een nieuw boek geschreven. Misschien moeten we toch hopen op schrijvers in onze eigen kringen die hun exegetisch en theologisch huiswerk kunnen maken, opletterend in de samenleving staan en dan dingen kunnen neerschrijven die onmiddellijk relevant zijn voor onze Nederlandse c.q. Vlaamse samenleving. Overigens lijkt de Engelse samenleving voldoende op de onze en is de kwaliteit van de sociologische observaties zodanig

dat er toch heel wat winst voor ons leven als christen in de maatschappij te behalen valt bij het doornemen van dit boekje ('doornemen': hier en daar had het wel wat mogen worden ingedikt).

Hoofdstelling van de auteur is dat Esther geen feministe is, die radicaal ten strijde zou trekken tegen koning en instellingen (zoals Wasjti), maar een postfeministe, want ze werkt binnen het heidense Perzische systeem en probeerde daar haar doelstellingen te bereiken. Daarbij laat ze de man ook in zijn waarde. Zo kan de bestudering van dit bijbelboek nuttig zijn voor een doelbewust leven in onze eigen seculiere samenleving, die niet zoveel beter of slechter is dan die waarin Esther functioneerde.

dr. G.W. Lorein (hoofddocent Oude Testament aan de Evangelische Theologische Faculteit, Heverlee)

God's New Community. New Testament patterns for today's church. *Graham Beynon, IVP London 2007, £ 6,99, 137 blz.*

Volgens de achterkant van het boek is Graham Beynon predikant van de Avenue Church in Leicester. Uit veel van dit niet al te omvangrijke boek blijkt dat de auteur schrijft vanuit de veelkleurige praktijk van het lokale gemeentelven, waarbij gemeente ('church') bij hem nadrukkelijk niet staat voor het gebouw of het instituut, maar voor de mensen, die samen geloven in Jezus: dat is de kerk!

In een negental hoofdstukken behandelt de schrijver een aantal bijbelgedeelten, zoals Petrus 2:4-10, Efeze 2:11-22 en 4:7-16, die hij beslissend acht voor de manier waarop de gemeente vandaag haar vorm en inhoud zou moeten krijgen. In die hoofdstukken schrijft hij over een aantal wat meer theologische begrippen, maar hij geeft ook allerlei praktische voorbeelden. Aan de orde komen onder andere dat de gemeente een volk apart is, het beeld van het gezin, wat betekent het behoren tot de gemeente (de beroemde tegenstelling van 'believing' en 'belonging'), het concretiseren van de liefde zoals die in het

NT beschreven en voorgeschreven wordt, leiderschap en de soms weerbarstige praktijk van het gemeentelijk leven. Het is een beknopt boekje. Dat heeft het voordeel van de compactheid. Bovendien staan er heel wat dingen in die mij als congregationalist, voorganger en gemeente-opbouwwerker uit het hart gegrepen zijn. Kort (en soms kort door de bocht) worden de principes van gemeente-zijn beschreven. Daarmee is ook meteen een nadeel aan de orde: de compactheid is een aanzienlijke beperking. Voor verdere diepgang en exegetische onderbouwing is heel wat meer materiaal nodig dan de schrijver hier aanlevert. Een voorbeeld is het verband dat de schrijver legt tussen gemeentepbouw en 'glorify'; ik kan dat aan het genoemde bijbelgedeelte (Efeze 4:16) niet rechtstreeks ontleen.

Een aantal wat meer kritische kanttekeningen: Ik vind dat de schrijver in zijn beknopte behandeling van de verhouding tussen Israël en de gemeente behoorlijk dicht bij een vervangingstheologie komt, die m.i. niet strookt met andere bijbelse gegevens. Onjuist is dat hij stelt (op blz. 28) dat het contact tussen Israëlieten en God in het OT altijd via een middelaar verliep: Zelfs Saul werd vervuld van Gods Geest en bleek tot verbazing van omstanders (en wellicht ook van hemzelf) onder de profeten te zijn.

Het is ook duidelijk dat de schrijver als ideaal de multiculturele, misschien kan ik beter zeggen: de multi-etnische gemeente heeft. Nou zal ik dat ideaal niet ontkennen, maar de weerbarstige werkelijkheid maakt het regelmatig nodig categoriale en etnische kerken te stichten – al zou het alleen maar als overgang zijn voor een eerste en tweede generatie vluchtelingen. Zijn stelling dat groei in kwaliteit van relaties niet te meten is maakt duidelijk dat hij geen kennis draagt van het inmiddels door verschillende instanties ontwikkelde materiaal (zie *The Healthy Churches Handbook* van Robert Warren, ISBN 0-7151-4017-5). Verder zet hij op blz. 47 dienst en zending wel heel gemakkelijk als synoniemen naast elkaar. Een aardige tegenstelling en woordspeling (die lastig te vertalen is) vond ik die tussen 'liquid

love' en 'concrete love' (vloeibaar tegenover concreet/beton).

In de beschrijving van de leiding van de kerk ontbreekt compleet de vraag naar de rol van vrouwen en in de beschrijving van vergeving komt de fundamentele tekst uit Lucas 17:3 in het geheel niet aan de orde – dat maakt dat zijn vergevingstheologie bij lange na niet zo scherp is als de gegevens in de Bijbel zelf.

Bij elk hoofdstuk zijn gespreksvragen; dat maakt het boekje geschikt (voor wie redelijk Engels leest) om het als materiaal voor een kring te gebruiken. Wat ik een tekortkoming daarin vind is dat het eigenlijk alleen maar gaat om begripsvragen, niet om ervarings- of gevoelsvragen.

Wat ik sterk vind aan dit boekje, is dat het voluit de nadruk legt op de inzet van de individuele gelovige voor de lokale gemeente. Geloven is niet vrijblijvend en leidt uit zichzelf tot het zoeken en beoefenen van de geloofseenheid in praktische en lokale zin. Dat is een dappere en impopulaire boodschap voor deze tijd.

Anne de Vries (Gemeentepbouwwerker van de Unie van Baptisten gemeenten in Nederland en voorganger van de Baptisten Gemeente Veendam)

Wat zeggen de visioenen in de Openbaring van Johannes? *Truus Kuijper-Maan, Imprint Aan het Woord, 209 blz., € 14.95*

Redactiesecretaris Tineke Visser krijgt ongevraagd nogal wat boekjes binnen. Er wordt wat geschreven en uitgegeven! Het boek van Truus Kuijper kwam mijn kant op, zonder hoge verwachtingen. Ik kan echter zeggen dat ik het met plezier gelezen heb, ondanks mijn aanvankelijke scepsis. De schrijfster is geen theoloog maar als Vrijgemaakt kerklid kent ze haar Bijbel en ook de nodige goede boeken over Openbaring. Daaraan voegt ze als vrouw en psycho-sociaal therapeute een heel eigen benadering toe. Zij behandelt Openbaring niet vers voor vers, maar in hoofdlijnen. Ze heeft oog voor de herhalingen, ze laat verbanden door de hele Bijbel heen zien en haar theologie is

gezond. Ze verwerpt de bedelingenleer en gaat in op de symboliek, zonder te ontkennen dat het in Openbaring over historische gebeurtenissen gaat. (De verhouding tussen symbool en werkelijkheid had wel wat verder doordacht mogen worden.) Haar gedachten over polariteiten zijn verrassend, en ze ziet het tweede beest in hoofdstuk 13 als vrouwelijk! Geen boek om kritiekloos te lezen maar wel een prikkelende leeshulp bij het laatste bijbelboek.

dr. Pieter J. Lalleman (Spurgeon's College, Londen)

12 manieren om je weg in de Bijbel te vinden. Rick Warren, *Medema Vaassen* 2007, 310 blz., € 17,95

Deze uitgave is de vertaling van een Amerikaanse heruitgave van een boek dat al in 1981 verscheen. In het Nederlands was het echter niet eerder beschikbaar. Wie bekend is met Warren's (latere) uitdaging tot doelgerichtheid vindt daarvan hier zeker al sporen. In twaalf hoofdstukken legt de auteur bijbelstudiemethoden uit, die de lezer tot doorgaande studie zullen inspireren vanwege hun verschillende invalshoek. Zijn werkwijze is heel methodisch. Na de motiverende inleiding zijn de hoofdstukken waarin methoden beschreven worden, steeds volgens een zelfde stramien ingedeeld. De methode wordt samengevat en gedefinieerd, de waarde ervan wordt uitgelegd en stapsgewijs werkt Warren de methode door. In een voorbeeld is daarna goed te volgen hoe het werkt. Elk hoofdstuk eindigt met een invulblad (± vier pagina's), waarin de bevindingen van elke stap kunnen worden opgeschreven, want studeren doe je niet zonder schrijven, is Warren's heldere opvatting. Formeel zijn de methoden los van elkaar te gebruiken; feitelijk is het handig om ze in de aangereikte volgorde op te pakken. Hoe dan ook is de methode 'Toewijding' – waar het boek mee begint – de enig mogelijke start, omdat elk van de volgende werkwijzen afsluit met de opdracht tot het beschrijven van een toe-

passing. Dat maakt het boek niet alleen een goed studieboek, maar helpt om de focus te blijven houden op de persoonlijke geloofsontwikkeling. De beschreven methoden (van hoofdstuksamenvatting tot tekst-voor-tekstanalyse) vragen m.i. steeds meer lees- en studievaardigheden van de gebruiker, vooral ook omdat de eerst beschrevene wat dichter bij de leefwereld van de gewone gelovige liggen dan de latere. Dat is ook een beetje mijn puzzel geweest bij met lezen van dit boek: 'Voor welke doelgroep is het geschreven?' De suggestie uit inleiding en voorwoord is dat het boek bruikbaar is voor elk gemeentelid; ik vermoed echter dat alleen stevige studeerders de latere hoofdstukken goed zullen gebruiken. Naast appendici waarin studieonderwerpen en een studieschema worden aangereikt, eindigt het boek met twee lijsten vol studiematerialen voor resp. de Nederlands- en de Engelslezende gebruiker. Ik vraag me af of die laatste lijst in deze uitgave wel zo zinnig is ... er staan wel heel specialistische uitgaven tussen. In de goede zin van het woord is dit een theoretisch werkboek. Ik miste echter toch wel andersoortige methoden als bibliodrama en *lexio divina*, die minder theoretisch vaardige christenen kunnen helpen bij het vergroten van hun kennis van de Bijbel en de ontwikkeling van hun geestelijk leven. Al met al een prettig werkboek voor het geïnteresseerde gemeentelid. Kringleiders kunnen er ook veel aan ontleen om met hun kring op een telkens andere manier bijbelgedeelten te bestuderen.

Douwe Visser (taakveldleider kringenwerk in een Baptistengemeente)

Wij ontvingen en komen mogelijk terug op:

De Schrift recht snijden? Over de ultra-bedelingenleer. *Jildert de Boer, Verdieping en Aansporing Harderwijk 2007, 126 blz., € 10,95*

De Geest verlangt naar meer. Over de vervulling met de Heilige Geest en Zijn gaven. *G. Boer en C. Graafland, Huis van Gebed Nunspeet 2007, 168 blz., € 15,00*

Is God veranderd? Een onderzoek naar de relatie God-Israël in de theologie van K.H. Miskotte, A.A. van Ruler en H. Berkhof. *Dr. A.H. Drost, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 408 blz. € 29,90*

Voedsel safari. Een zoektocht naar honger en gerechtigheid. *Eelco Fortuijn en Cors Visser (red.), ICS cahier, chipperheijn Amsterdam 2007, 110 blz., € 12,50*

Dag en nacht roepen zij tot God. Het verbazingwekkende verhaal van het 24-7-gebed. *Pete Greig & Dave Roberts, Gideon Hoornaar 2007, 360 blz., € 17,95*

De passie van de hoop. Over de verhouding van eschatologie en ethiek (Boekencentrum Essay). *Gerard den Hertog, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 137 blz. € 13,50*

1 Petrus. Vreemdelingen ver van huis (serie Luisterend Leven). *Nelly van Kampen-Boot, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 95 blz. € 10,00*

Augustinus en Noordmans. Twee denkers in de spanning van moderniteit en postmoderniteit. *A. v.d. Kooi, G.W. Neven en J.D.Th. Wassenaar (red.), 168 blz. € 14,90*

Bakht Singh. Een verslag van een Apostolische opwekking in de 20ste eeuw. *T.E. Koshy, Novapres Hoenderloo 2007, 395 blz., € 17,95*

Een Boek als geen ander. De Bijbel begrijpen. *Peter Masters, Kok Kampen 2007, 175 blz., € 17,50*

Reflecteren kun je leren. Basisboek voor pastoraat en geestelijke verzorging. *Corja Menken-Bekius en Henk van der Meulen, Kok Kampen 2007, 360 blz., € 22,50*

De Katharen. Feit en fictie. *John van Schaik, Ten Have Kampen 2007, 237 blz., € 18,50*

Reporter van Gods Geest. (herziene en uitgebreide editie) *John Sherrill, Gideon Hoornaar 2007, 208 blz., € 13,95*

De bijbel vertaald. De kunst van het kiezen bij het vertalen van de bijbelse geschriften. *Klaas Spronk, Clazien Verheul, Lourens de Vries en Wim Weren (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 458 blz. € 45,00*

The Living Church. Convictions of a lifelong pastor. *John Stott, IVP Nottingham 2007, 192 blz., £ 8,99*

Wat & waarom ik geloof. Een boek barstensvol vragen over het christelijk geloof. *Martin Tensen, Coconut Almere 2007, 390 blz., € 34,90*

De prediking van het Oude Testament. Exodus, deel 1. *dr. B. van 't Veld, Kok Kampen 2007, 332 blz., € 39,90*

De profeet Hosea. *Gert A. van de Weerd, PMI Veenendaal 2007, 459 blz., € 35,00*

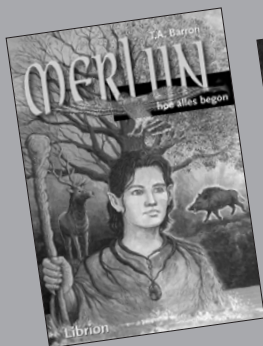
Jezus en het Evangelie van Judas. *Tom Wright, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 113 blz. € 12,50*

William Carey. Pionier van de wereldzending. *W. van der Zwaag, De Groot Goudriaan Kampen 22007, 368 blz., € 27,50*

Fantastische boeken

Postbus 217 • 3360 AE Sliedrecht • T. 0184-410224 • www.librion.nl

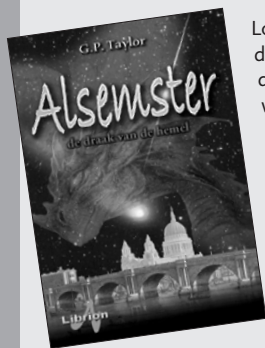

G.P. Taylor ALSEMSTER de draak van de hemel

ISBN 9052900124

304 pag., paperback, € 15,90

'Alsem... de heldere ster zal uit de hemel vallen... en velen zullen sterven vanwege zijn bitterheid.'

Londen, 1756. Op zijn zolder in de chique wijk Bloomsbury zit dr. Sabian Blake – astronoom, wetenschapper en kabbalist. Hij is in het bezit van de *Nemorensis*, een oeroud, in leer gebonden boek dat de geheimen van het universum bevat. In de kantlijn vindt hij een geheimzinnige profetie. Als hij die ontcijfert, kan hij Londen reddend van een rampzalig lot.

Maar er zijn anderen die ook geïnteresseerd zijn in de *Nemorensis*, om meer duistere redenen...

G.P. Taylor

Schaduwmeester

9052900043 • pbk. € 12,50

304 pag.

9052900035 • geb. € 15,50

STEPHEN LAWHEAD

Het Lied van Albion

STEPHEN LAWHEAD heeft naam gemaakt in de hoogste rangen van de hedendaagse fantasy schrijvers. Voor zijn epische trilogie *Het Lied van Albion*, heeft hij geput uit de rijke ader van de Keltische mythologie. Van zijn boeken zijn al meer dan 3 miljoen exemplaren verkocht in vele talen.

In een stijl die doet denken aan Tolkien schetst Lawhead een

wereld die bruist van leven. Dit boek is puur genieten.

Bookstore Journal

Boek 1. Oorlog in het Paradijs

ISBN 9052900051 430 pag.

elk deel gebonden € 22,50

Boek 2. De Zilveren Hand

ISBN 9052900108 400 pag.

Wolven maken de straten van Oxford onveilig. Een Green Man waart rond over de Schotse Highlands. Lewis Gillies en Simon Rawnsone komen oog in oog te staan met een oud mysterie. Weggerukt uit het dromerige Oxford met zijn torenspitsen, worden de twee studenten overgezet naar de woeste, door mist en sneeuw overdekte heuvels en valleien van Schotland. Het had eigenlijk alleen maar een plezierig weekendje weg moeten zijn. Maar de weg naar het noorden leidt naar een mystieke tweesprong, waar twee werelden elkaar ontmoeten, in de tijd-tussen-de tijden. Een oude cairn blijkt een portaal te zijn naar de Anderwereld, waar alles anders lijkt en ook weer niet.

In deze parallelle en paradijselijke Keltische wereld - Albion - is een strijd gaande tussen goed en kwaad, en wel zodanig dat het evenwicht tussen beide werelden verstoord dreigt te worden.

Broodnodige geschenken van MERWEBOEK

Broodnodig

verhaal van een ongewone reis

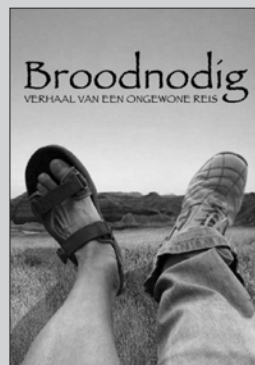
Frits Jongboom

Op een dag wordt ds. Frits wakker in het Israël van 2000 jaar geleden. Hij beleeft bekende avonturen, ontmoet bekende figuren en zoekt antwoord op bekende vragen in deze verrassende, ontroerende en humoristische kennismaking met het Evangelie. Een verhaal met een diepe boodschap in een droom tussen vallen en opstaan.

Citaat: Ik loop de herberg uit naar buiten, vastbesloten om Jezus vandaag te ontmoeten. Ik heb zoveel met hem te bespreken... Alle gemeenteperikelen en ingewikkelde vragen zou ik eindelijk kunnen doorspelen aan de man die er werkelijk over gaat en ook nog eens eindverantwoordelijk is.

Ik voel mij opgelucht en stel mij voor hoe ik komende zondag de gemeente binnentreed als een soort Mozes met de stenen tafels. In mijn hand een perkamentenrol met de leefregels van de hoogste baas voor onze moderne tijd. Eindelijk antwoorden op al die lastige ethische kwesties. Alle discussies over samenwonen, internetgebruik en homofilie zijn voorgoed verleden tijd. In mijn gedachten voel ik spontaan een liedje opborrelen: Welk een vriend is onze Jezus... Fluitend vervolg ik mijn weg. Mijn dag kan niet meer stuk.

2e druk 48 pag. 9789057871030 € 4,95

Kerst Broodnodig

vervolg van een ongewone reis

Frits Jongboom

In dit tweede deel in de *Broodnodig*-serie maakt ds. Frits opnieuw een 'droomreis' van 2000 jaar en wordt hij wakker in het kerstverhaal. Hij stapt de geschiedenis binnen van mensen die, bewust of onbewust, op zoek zijn naar de zin van hun leven en geestelijk worden wakker geschud.

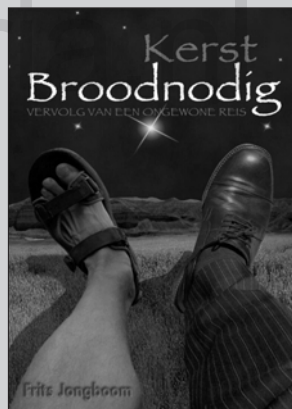
Een verrassende, ontroerende en humoristische kennismaking met het Kerstevangelie.

Citaat: Ik sluip naar de stal en probeer door de kieren heen een glimp op te vangen van Jozef, Maria en het kindje Jezus. Hoe ik ook tuur, ik heb slechts uitzicht op de herders. Ze zitten bij elkaar op een baal stro en schuiven ongemakkelijk heen en weer alsof ze geen raad weten bij zoiets teers als een baby. Hun ruwe gezichten lijken iets van hun hardheid te verliezen naarmate ze hun verhaal vertellen aan Jozef en Maria. Behalve eentje dan. Hij zit er met een sceptisch gezicht bij, alsof hij het allemaal wel gelooft.

Als de herders uitverteld zijn, staat hij op. 'Vinden jullie het niet raar dat Gods zoon, de Messias, in een stal geboren wordt en niet in een paleis of een herberg? Het kindje ziet er trouwens ook wel erg gewoontjes uit voor een koning.'

Ik druk mijn oor nieuwsgierig tegen het houtwerk om niets te hoeven missen van het antwoord.

48 pag. 9789057871108 € 3,50 (na 1-1-2008: 4,95)

NIUW